

Almási Miklós: A lépremenők

(Mark Lilla: A zabolátlan értelem.

Fordította Zsélyi Ferenc. Európa Könyvkiadó, Mérleg sorozat. 288 oldal, 1700 forint.)

Almási Miklós

A lépremenők

“Egyszer volt egy róka, aki annyira híján volt a ravaszságnak, hogy nemcsak belépett a csapdába, de még arra sem volt képes, hogy különbséget tegyen csapda és nem csapda között... Épített egy csapdát, és abban lakott. Olyan sokan meglátogatnak a csapdámban, hogy én lettem a legügyesebb róka...” A róka jól érezte magát, fogalma sem volt, hol lakik...

A mese Hannah Arendttől való, és Heideggerről szól, meg a balfácán értelmiségről – a trendsetterek bukásáról. És akár mottóként is szolgálhatna Mark Lilla könyvéhez. Mert a dolgozat előszavában azt ígéri: azt fogja elmondani, milyen könnyen estek bele a gondolat csúcstartói bal- meg jobboldali (szélsőséges) ideológiákba, mozgalmakba, ill. e politikai gubancok csapdáiba. Többnyire meggyőződésből (jóhiszeműen), hiszen zsebükben érezhették a bölcsek követét. Szerencsére a tanulmányokban nem ezt a dr. Utólagra hajazó képet kapjuk arról, hogy a Nagyfejűek milyen védtelenek voltak a totalitárius rendszerek csábításaival szemben. Szerencsére – de erről majd alább. Lilla modellsztorikat mesél, hat próbababát vesz elő a dobozból: Heideggert (Hannah-val meg Jaspersszel), aztán Carl Schmitt következik, a másik oldalról Walter Benjamin, Kojčve, Michel Foucault és Derrida. Nem lehet ok panaszra,

Lilla mindkét oldal lépre menőit szemlézi, habár az összevetés meg a létszám nem stimmel, de egye fene.

Közelebbről árnyaltabb a kép. Derridáról pl. tudja, hogy nem politizál, igaz, habitusa baloldali, de csak élete végén kezdett féldirektben politikával foglalkozni (Marx-könyve - Spectres de Marx, 1993 – pl. ilyen), szóval megbocsátó. Kojčve-vel már nagyobb bajok vannak, megbolondította a francia értelmiséget – Raymond Aront kivéve -, a korábbi vezető garnitúrából mindenki a lábainál ült, tőle tanulták Hegelt meg a történelemfilozófiát, aztán megnézhatték magukat, lemosta róluk a kommunizmus elleni védőréteget. Lilla azért meg is tud bocsátani: ez az orosz emigráns élete második felében – kormánytisztviselőként – abbahagyta az entellektüelek elcsábítását, tán ki is ábrándult a baloldalból.

A könyv tehát nem abban éli ki magát, hogy dr. Utólagként ossza az okosságot. Ha az olvasó valamire felkapja a fejét, az inkább a jelenség bonyolultsága. Mondjuk, itt van mindjárt a nációkkal bratyzó Heidegger versus korunk legnagyobb filozófusa-rejtvény. Megspékelve azzal, hogy a náci kalandot ismerő Hannah Arendt élete végéig szerelmes maradt mesterébe. Mark Lilla azon tipródik, hogy miért tér vissza Arendt – jóval a háború után – régi szerelméhez. Rejtély: tudta róla, hogy benne volt a Hitler-mániában, s amit nem közvetlenül tudott, azt Jaspers mesélte el neki. És mégis összeborultak. Lilla azonban nekimegy a másik (mélyebb) rejtvénynek is: hogyan lehet összeegyeztetni a “legbefolyásosabb” gondolkodó figuráját a gyermeteg módon nácszkodó amatőrrel? Megfejtani nem tudja, de legalább nekimegy a kérdésnek. Mert ez az igazi rejtvény: egy emberben (olykor) két lélek lakik: egy fasisztoid kollaboráns meg egy világgraszoló jelentőségű gondolkodó. Arendt talán erre jött rá, hagyta a fenébe a barna múlt feszegetését, és elvarázslódott a gondolkodótól. Közhely dr. szerint a dolog egyszerű: van a “barna” múlt – amit H. soha sem tagadott meg -, és van egy olyan feltevés, hogy H. a kor “maître penseur”-je – akkor e két tézis közül vagy az egyik, vagy a másik hamis. Mark Lilla ezt a csapdát akarja kikerülni: azt mondja: “mindkettő igaz”, de e két tézis vadházasságára sajnos nincs magyarázat. A közhelyek utcája kikerülve – habár valaminő érdemleges magyarázat most is elmarad...

A könyv igazán nagy dobása a jogfilozófus, Carl Schmitt szemlézése. Konzervatív ember volt, ragyogó tollú eszszéista, politológus. Belépett a náci pártba, ott is maradt, bár állami állásaiból társai szép lassan kitűrták. A háború után – náci múltja miatt – nem taníthatott. Az ő esetében az a rejtvény, hogy ma, a demokráciák korában, miért szörfözik politikaelmélete oly sikeresen a divat hullámain? Madártávlatból nem nehéz a válasz: Schmitt azt találta ki, hogy a politikum lényege a barátok és ellenségek megkülönböztetése. Csak akkor vagyunk politikai entitás (csoport, párt, irányzat), ha nekünk mint tagoknak közös ellenségképünk van – az “ellenség” meghatározása identitásképző főelem. “Az ellenségeskedés – és háború – az ember társas létének velejárója. Háború nélkül nem volna politika a világon. Politika nélkül nem volna ellenségeskedés a világon; az olyan világ pedig, amelyikben nincs ellenségeskedés, emberi lények nélküli világ lenne.”

E találmányhoz jön még a demokrácia (illetve a liberális politizálás) kritikája, a parlamenti totojázás elutasítása, valamint a vezérgondolat (!) – illetve valaminő elitista, tömegeket lenéző-lekezelő vezetői habitus – bevezetése: legyen valaki, akinek van bátorsága dönten, aki megmondja a jónépnek, merre kell menni. Plusz még egy kis politikai teológia, miszerint isten

azért teremtette az ellenfeleket, hogy leszámoljunk velük (vigyázz: egyszerűsíték!), aminek felfogására a liberálisok képtelenek, szóval jobb, ha a vezérrel tartotok... Mark Lilla elemzésének egyik legizgalmasabb része e fiatalkori teológiai alapvetés kimutatása későbbi művekben, ahol e metafizikai hívószavak már nem szerepelnek.

Mindezzel talán dereng is a fejünkben Schmitt mai (nyugati-keleti) népszerűségének oka. Aztán már csak az az életrajzi tény következik, hogy annak idején A politika fogalmáról c. dolgozatáról Leo Strauss írta a legjobb kritikát. Ezt Schmitt mondta róla, a zsidó származású fiúról, s mivel a fiút nagyra tartotta, sőt a jogtudós kedvence lett, az ő segítségével jutott ki Amerikába, 1932-ben. A Chicagói Egyetemen – később – a neokon “kör” alapítója lett, mindenki, aki ma fontos ebből az áramlatból – Paul Wolfowitz, Richard Perle, Elliot Abrams – nála tanult, rá hivatkozik, ő e ma vitális politikai trend szürke eminenciása. Vagyis: a végső alap, az ő, az elfelejtett filozófus ma is itt van, áttételeivel, téziseiből levont (aktualizált) következtetéseivel, pragmatizmusával. Így kerek a világ.

Ezért más ez a könyv, mint amit beígér: nem az értelmiségiek szapulása, a szélsőbaloldali, szélsőjobboldali elhajlások kritikája a lényeg, hanem az, hogy minden másképp volt, hogy szellem- és politikatörténetileg minden jóval bonyolultabb, mint ahogy Közhely dr. elképzei.

A legrosszabbul Walter Benjamin jár, aki – úgy tippelem – Mark Lilla titkos kedvence a modellfigurák között. Roszszul jár, talán az árulásért. Tisztességes zsidó misztikusnak indult, aztán beállt a marxisták (komcsik) közé elhajlónak – igaz, a Hitler-Sztálin-paktum után kiábrándult, s ekkor írta meg híres történelemfilozófiai téziseit. Azt, amiről máig folyik a vita, misztikában, posztmarxizmusban, posztmodernben. Hogy ti. a történelem csak csábítás, aztán csak folyik a vér, és az ígért haladás helyett csak romok és halottak maradnak, az angyal menekül. (Szimptomatikus, hogy e téziseket Hannah Arendtre bízta, mielőtt szökni próbál a halál elől.)

Igen ám, de közben Adorno leckézteti: Benjamin Párizs passzázsai c. írásában felfedezi ugyan a korszakos tehetséget, de csak úgy tudná körébe befogadni, ha tökéletesen passzolna a frankfurti iskolához. Többször átíratja vele a Passzázsokat – megalázó munka, ráadásul W. B. ki is volt szolgáltatva a frankfurti mesternek: az a minimális pénz, ami életben tartotta, onnan csörgedezett. Mark Lilla szerint ekkor kuszálódik össze Benjamin észjárása. Nem fűlött a foga az adorni dialektikához meg egyáltalán az iskolás fegyelemhez. Végül a spanyol határon, a menekülés előestéjén túlادagolta karjába a morfiumot. (Gyanítom, hogy korábban is inkább a kokszt kuszálta gondolatait, ha egyáltalán kuszálta valami.)

És Foucault. Mark Lilla könyve egy monográfiát ismertet róla, aminek az a tézise, hogy Michel Foucault, a Nietzsche-mániás, imádja a transzgressziót, a polgári jólneveltség határainak frivol, tüntető és kísérletező áthágását. Az ő esetében – legalábbis Mark Lilla szerint – már nem lehet szó tudatos politikai elkötelezettségről, egyik vagy másik oldalhoz sem akar tartozni. A hatalom foucault-i kritikája nem köthető politikai irányzatokhoz. A bolondság története meg a Felügyelet és büntetés a polgári rend elnyomó szerkezetének, de még inkább az “ész” klasszifikáló és ezért minden, az osztályozás skatulyáitól eltérő jelenséget aszfaltba döngölő jellegét írja le, mert hogy szerinte a felvilágosodás rációkultusza a hatalom tobzódása. Miközben Foucault ezeket a téziseket írja, megjelenik Szolzszenyicin Gulágja, és a hatalomkritikának annyi, a

nyugati baloldal szégyellni kezdi, hogy valamit is elhitt a szovjet rendszernek, és nem kíváncsi már a polgári társadalom kritikájára. Így a Gulág-effektussal együtt lőttek Foucault mítoszának is. Ettől kezdve "tériszonya" lesz: meleg barátját követi ide-oda, beleesik a maoizmusba, lelkesedik Khomeiniért, végül kineveti az őt AIDS-től óvni kívánó tisztelőit. (Ebben a betegségben hal meg. Első diagnózis: "vérmérgezés".)

A Foucault-dolgozat kivételével – ami gyermeteg módon süket egy európai jelenség felhangjaira – jó kis modellkísérlet lenne ez a könyv. Kábé így szól: "lám, az ilyen-olyan értelemben nagy teoretikusok, a gondolat Óriásai milyen gyarlók és nagyképűek, tévedéseikkel pöffeszkednek". Oké, elfogadom. Hisz ma már tudjuk, hogy a többiek – az itt nem szereplők – se jobbak: Sartre szinte minden prognózisa tévedés volt, Adorno elviselhetetlen diktátor volt (miközben a diktatúrák ellen írogatott bonyolult téziseket), hogy Marcuse divatjelenséggé vált, hogy hagyta fellőni magát (ki emlékszik rá ma?). Tudjuk – mondom. És mégis: ezek az emberek voltak a Nagy Gondolkodók – ma meg élvezhetjük a csupán erre a hétre, erre a pár hónapra szenzációs, majd örökre eltűnő kreatúrákat. A divatos lufikat gyártó álfilozófusok letűnnek (André Glucksmann vagy Francis Fukuyama meddig volt sztár?), csillognak, de csak mert belőlük él az ilyen-olyan média, mi meg elfelejtjük őket. Az igazán nagyokat meg szidjuk – és olvassuk.

Mark Lilla: A zabolátlan értelem. Fordította Zsélyi Ferenc. Európa Könyvek

MOZGÓ VILÁG ONLINE